

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТАДІЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО Й СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

PERFECTION THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION AND STAGES OF THE LIFE CYCLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

У статті розглянуто проблематику життєвого циклу підприємств з акцентом на підприємства малого та середнього бізнесу. Виявлено, що сьогодні відсутні чіткі та єдино визнані підходи до визначення безпосередньо терміна «життєвий цикл підприємств» та його стадій. Більшість авторів наводить стадії життєвого циклу за аналогією з періодами розвитку людини, даючи назву «дитинство», «юність», «зрілість», «старість» тощо. Відзначено, що такий підхід є недоречним як у цілому для господарюючих суб'єктів, так і зокрема для підприємств малого та середнього бізнесу. Надано авторське визначення життєвого циклу підприємства та послідовність стадій, деякі з яких мають варіативну природу. Доведено, що деякі стадії життєвого циклу підприємств є критичними, що пояснюється тим, що якщо на цих стадіях не будуть прийняті певні управлінські рішення, то наступні стадії можуть не статися, а підприємство перейде до стадії ліквідації. Наведено графічну схему стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу, застосування та впровадження якої в реальну діяльність позитивно відобразиться на прибутковості й ефективності.

Ключові слова: підприємства малого та середнього бізнесу, життєвий цикл підприємства, стадії життєвого циклу підприємства.

В статті рассмотрена проблематика життєвого циклу підприємств з акцентом на підприємства малого та середнього бізнесу.

том на підприємства малого і середнього бізнесу. Виявлено, що на сьогоднішній день відсутні чіткі та єдино визнані підходи до визначення життєвого циклу підприємств та його стадій. Більшість авторів приводить стадії життєвого циклу по аналогії з періодами розвитку людини, даючи названня «дитинство», «юність», «зрілість», «старість» і інші. Відзначено, що такий підхід неуместен як в цілому для господарюючих суб'єктів, так і в частині для підприємств малого і середнього бізнесу. Дано авторське визначення життєвого циклу підприємства та послідовність стадій, які мають варіативну природу. Доведено, що деякі стадії життєвого циклу підприємств є критичними, що пояснюється тим, що якщо на цих стадіях не будуть прийняті відповідні управлінські рішення, то наступні стадії можуть не статися, а підприємство перейде до стадії ліквідації. Наведена графічна схема стадій життєвого циклу підприємств малого і середнього бізнесу, застосування і впровадження якої в реальну діяльність позитивно відобразиться на прибутковості й ефективності.

Ключевые слова: предприятия малого и среднего бизнеса, жизненный цикл предприятия, стадии жизненного цикла предприятия.

УДК 658.5

<https://doi.org/10.32843/bses.50-27>

Хамаліі Акрам

аспірант кафедри економіки, організації та управління підприємствами
Криворізький національний університет

Hamaili Akram

Kryvyi Rih National University

The article deals with the life cycle of enterprises with a focus on small and medium-sized enterprises. It is revealed that today there are no clear and only recognized approaches to defining directly the life cycle of enterprises and its stages. Most authors cite the stages of the life cycle by analogy with periods of human development, giving the name "childhood", "youth", "maturity", "old age" and the like. The article points out that this approach is inappropriate, both for business entities in general and for small and medium-sized enterprises in particular. The article provides the author's definition of the life cycle of the enterprise and the sequence of stages, some of which have a variable nature. The author of the article believes that the life cycle of small and medium-sized enterprises is the period from the decision to create an entity based on the collection and analysis of relevant information to complete legal liquidation, or reorganization into new enterprises with previous or new owners. Unlike other approaches to the stages that do not take into account the moment when the decision to create an entity based on the collection and analysis of relevant information, which is a decisive and fundamental aspect of the author's view of the overall life cycle of the enterprise, the following stages of the life cycle of small businesses and medium business: idea birth stage, definition stage, business creation stage, startup stage, growth stage, blossom stage, stabilization stage, recession stage, decline stage, stage liquidation. A brief description of each stage of the life cycle of small and medium-sized enterprises is given. It is proved that some stages of the life cycle of enterprises are critical, which is explained by the fact that if these stages do not make careful management decisions, then the next stages may not come, and the enterprise will move to the stage of liquidation. Certain stages require the diagnosis and adjustment of financial support to optimize operations. The article presents a graphical diagram of the life cycle stages of small and medium-sized enterprises, the application and implementation of which in real life will have a positive impact on profitability and efficiency.

Key words: small and medium-sized enterprises, enterprise life cycle, stages of enterprise life cycle.

Постановка проблеми. Підприємства малого і середнього бізнесу, як і всі інші підприємства, установи та організації, й узагалі, як і будь-що в природі, проходять відповідні стадії життєвого циклу, життєвого розвитку. Це зумовлено логічною сутністю будь-якої справи й є незаперечною істиною. З урахуванням цієї істини необхідно здійснювати фінансування діяльності підприємств, що, своєю чергою, є неможливим без грамотного та ґрунтовного фінансового планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань життєвого циклу підприємств займалися багато науковців, найбільш відомі з яких – І. Бланк [1], О. Гудзь [2], Ф. Котлер [3], О. Матюшенко [4; 5], Б. Мильнер [6], І. Адізес [7], Д. Загорський [8].

Постановка завдання. З урахуванням сучасного стану розвитку економіки України необхідно дослідити стадії життєвого циклу розвитку підприємств малого і середнього бізнесу та на основі

цього розробляти в майбутньому принципи фінансового планування їхньої діяльності. Це й є головною метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як кожна людина проходить стадії розвитку від народження до смерті, як кожен рік відбувається зміна пір року, так і кожне підприємство проходить певні стадії свого розвитку – від народження (заснування) і до, як би це не було сумно, смерті (закриття, ліквідації, реорганізації тощо). Безумовно, відрізок часу між цими двома стадіями може бути різним, і завдання управління підприємством у цілому та фінансового зокрема – зробити все можливе для максимального продовження цього періоду з відповідним отриманням максимального економічного та фінансового ефекту.

Однак, якщо повернутися до стадій життєвого циклу підприємства, то серед теоретиків та практиків немає сьогодні єдності у визначенні конкретного такого переліку. Більшість авторів наводить свої бачення, що іноді бувають досить різноманітними, тому в першу чергу зупинимось на вивченні стадій життєвого циклу розвитку малих та середніх підприємств.

Одними з ґрунтовних робіт у цьому напрямі є [4] та [5], в яких наводиться низка визначень поняття «життєвий цикл підприємства», проведено порівняльний аналіз найбільш відомих моделей життєвого циклу підприємства та, що в нашому разі є найбільш актуальним, зміни потоків грошових коштів підприємства залежно від його стадії життєвого циклу.

Як видно із цих праць, сьогодні відсутні єдино визнані та узгоджені між теоретиками та практиками підходи до визначення самого поняття «життєвий цикл підприємства» та його стадій. Однак, на нашу думку, повинна бути диференціація таких визначень за розмірами та типами підприємств. Тобто стадії життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу будуть дещо відрізнятися від таких стадій великих промислових підприємств. Також на тривалість та особливість стадій життєвого циклу підприємства, на нашу думку, впливає вид діяльності суб'єкта господарювання. Тобто навіть малі та середні підприємства, що займаються безпосередньо виробництвом або наданням послуг, будуть мати різні за тривалістю, амплітудою рівня розвитку та особливостями стадії життєвого циклу. Нашою фокус-групою дослідження є підприємства малого та середнього бізнесу, тому надалі зосередимось саме на них.

По-перше, необхідно визначитися з трактуванням економічної категорії «життєвий цикл підприємств малого та середнього бізнесу». На жаль, сьогодні відсутні такі чіткі визначення, тому слід дослідити це питання. Однією з комплексних праць у цьому напрямі є [2], де наводиться, що життєвий цикл підприємства, згідно з [1, с. 674], становить

період часу від початку діяльності підприємства до припинення його існування або оновлення на нових засадах (із новим складом власників і менеджерів, із принципово новою продукцією, технологією тощо) [4, с. 83]. Уважаємо дане визначення найбільш раціональним та логічним. Однак для умов малих та середніх підприємств все ж таки, на нашу думку, початком життєвого циклу є прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації. Кінець життєвого циклу таких підприємств є або їх повна юридична ліквідація, або реорганізація в складі нових підприємств із попередніми чи новими власниками.

Тому, беручи за основу трактування І.О. Бланка, вважаємо, що життєвий цикл підприємств малого та середнього бізнесу є період від прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації до повної юридичної ліквідації або реорганізації у складі нових підприємств із попередніми чи новими власниками.

Наступним етапом нашого дослідження є визначення стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу. У цьому питанні різновекторність думок науковців ще ширша, ніж під час визначення самої економічної категорії. У роботі [2] О.І. Гудзь зібрав бачення різних науковців із цього напрямку. Дані бачення є досить різноспрямованими та різноманітними. Кількість стадій життєвого циклу підприємства, на думку різних науковців, коливається від чотирьох (створення, ріст, зрілість, занепад) [3, с. 255] до восьми (народження, дитинство, юність, рання зрілість, розквіт, повна зрілість, старіння, оновлення) [6, с. 58] та навіть десяти (виходжування, етап немовляти, швидкий ріст, юність, розквіт, стабільність, аристократизм, рання бюрократизація, бюрократизація, смерть) [7]. Отже, як ми й відзначали, немає єдності в даному питанні. Більшість авторів, передусім західних, ототожнює стадії розвитку підприємства зі стадіями розвитку людини, звідси й назви стадій, наприклад «дитинство», «юність» тощо. Безумовно, можна проводити аналогію між життям людини та розвитком підприємства, однак, на нашу думку, це слід робити лише узагальнюючи та поверхово. Якщо ж подивитися більш глибоко та детально, то в першу чергу між цілями створення підприємства та, якщо можна так сказати, цілями народження людини є певні відмінності, а тому таке узагальнення є недоречним. Ми вважаємо, що під час розгляду стадій життєвого циклу підприємства треба уходити від назв, споріднених зі стадіями розвитку людини на кшталт «дитинство», «юність», «старість» тощо. Крім того, наведені підходи не враховують момент прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації, а це є

визначальним та принциповим аспектом нашого бачення взагалі життєвого циклу підприємства.

Серед низки дослідників, що займалися проблематикою життєвого циклу підприємства, лише Д. Загорський першою стадією називає «народження ідеї» [8]. Саме це й є першою стадією життєвого циклу всіх підприємств, у тому числі малого та середнього бізнесу. Наступною стадією є стадія визначення та формування ідеології, ринків, продуктів та потенційних споживачів, розроблення бізнес-плану діяльності, побудова організаційної структури та впорядкованість ресурсів майбутнього підприємства, отримання всіх необхідних дозволів, ліцензій тощо. Причому для підприємств малого та середнього бізнесу ця стадія є визначальною, яка зумовлюється іноді неможливістю отримання певних дозволів, що може призвести до неможливості в принципі створення суб'єкта господарювання. Для простоти подальшої роботи пропонуємо дану стадію життєвого циклу підприємства назвати стадією визначення. У разі успішного проходження цієї стадії настає третя стадія – безпосередньо створення підприємства. Наступну стадію життєвого циклу підприємства більшість дослідників називають «зріст», «зростання», «розквіт» тощо. Однак знову ж уважаємо це невірним, тому що після заснування або створення підприємства росту може й не бути. На цьому етапі знову ж таки вважаємо за доцільне запозичити назву наступної стадії життєвого циклу після створення підприємства у Д. Загорського – «стадія старту» [8]. Саме після створення підприємства відбувається старт. І від того, наскільки цей старт буде успішним, залежить амплітуда рівня розвитку наступних стадій та в принципі їх поява. І лише п'яту стадію життєвого циклу підприємства, на нашу думку, слід назвати стадією росту. На цій стадії підприємство вже активно працює, має сформовану стратегію діяльності, персонал, обладнання тощо. Однак прибутковість діяльності все ж залишається на низькому рівні, хоча підприємство вже працює незбитково. Після стадії росту настає стадія розквіту (низка вчених називає за аналогією з періодами життя людини цю стадію зрілістю). Це стадія, коли досягнута проектна потужність діяльності підприємства, а рівень прибутковості та ефективності діяльності стає максимальним із моменту народження ідеї.

Після цієї стадії підприємства малого та середнього бізнесу, на нашу думку, можуть продовжувати свій розвиток у трьох напрямках:

1. Максимально довго підтримувати цю стадію. Це є один із найбажаніших для власників підприємств варіант розвитку подій. Однак, на жаль, він не може тривати вічно (хоча світова історія знає декілька прикладів існування успішних підприємств малого та середнього бізнесу протягом декількох століть, що досягалося бездоганною якістю менеджменту та стратегії роботи).

2. Переформатування в підприємства великого бізнесу, тобто масштабування бізнес-ідей із відповідним переходом до іншого життєвого циклу.

3. Угасання діяльності підприємства шляхом проходження через наступні стадії життєвого циклу.

Таким чином, якщо власники та керівництво підприємств малого та середнього бізнесу вирішили не трансформуватися у великий бізнес, вони рано чи пізно будуть проходити через такі стадії життєвого циклу.

Стадія стабілізації. Ця стадія характеризується, як і стадія розквіту, роботою на повну проектну потужність діяльності підприємства та максимальним рівнем прибутковості й ефективності діяльності. Однак на відміну від попередньої стадії, як правило, відзначається моральне вигорання керівництва та працівників, відсутність збільшення клієнтської бази, відсутність розширення асортименту продукції чи послуг, відсутність упровадження нових технологій тощо. Ця стадія є передвісником проблем. Якщо у цей період буде проведена відповідна діагностика, буде здійснене правильне організаційне та фінансове забезпечення діяльності підприємства, санація підприємства, то є можливість повернення до стадії розквіту або стадії росту. В іншому ж разі підприємство переходить, причому, як правило, необернено, до стадії спаду.

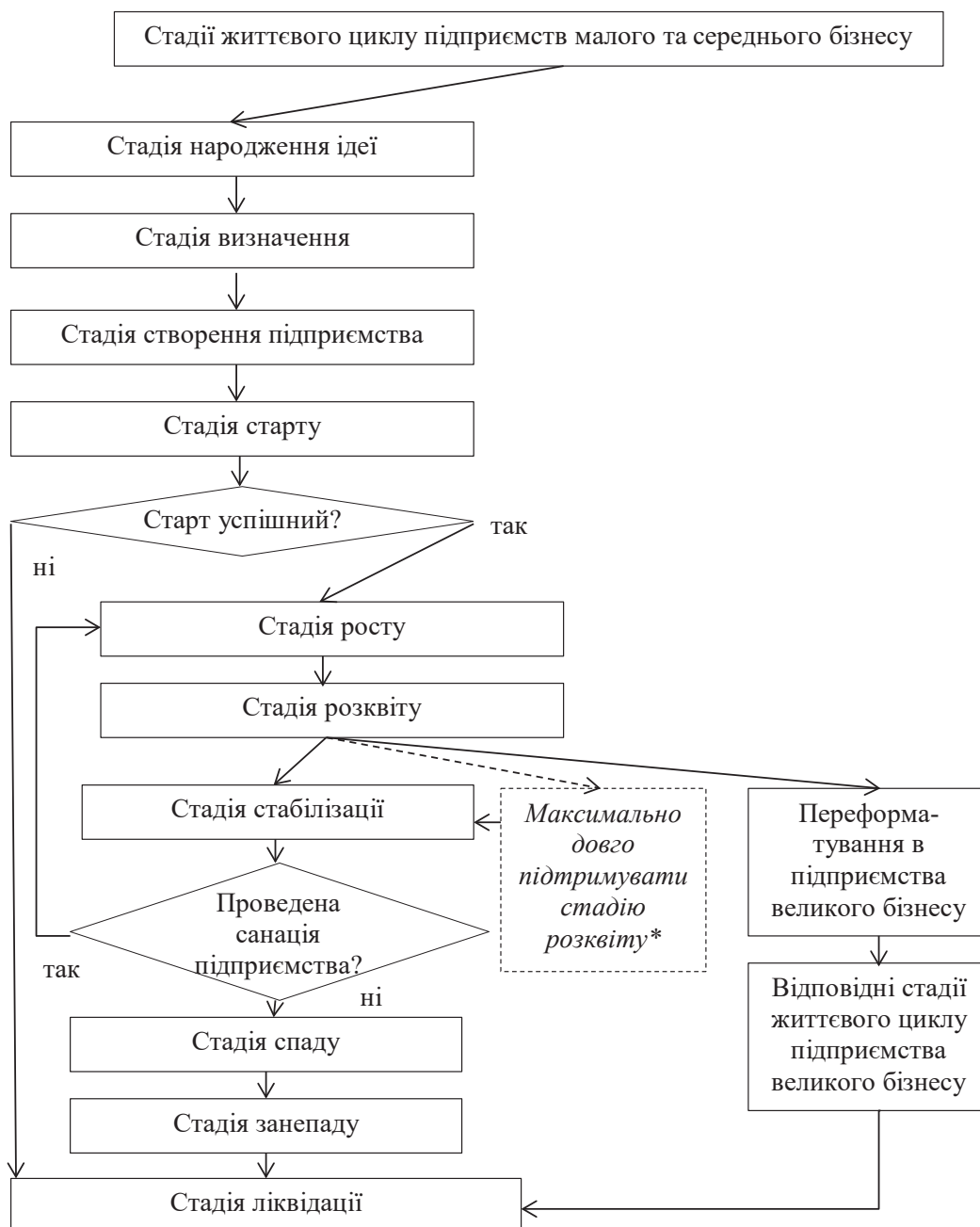
Стадія спаду характеризується низкою внутрішніх проблем, відтоком клієнтів, провідних співробітників, зниженням прибутковості та ефективності діяльності. Дуже часто, особливо на пострадянському просторі, ця стадія співпадає з відходом від справ засновника підприємства, його ідейного натхненника.

Далі настає стадія занепаду. Якщо підприємство попадає у цю стадію, то шансів на оновлення, як правило, немає. Цю стадію можна порівняти з агонією, коли йдуть процеси максимально можливого вилучення ресурсів із поки ще діючого підприємства. Стадія характеризується втратою практично всіх ринків збуту та клієнтів, персонал майже весь звільняється, йде активний розпродаж майна, матеріальних та нематеріальних ресурсів тощо.

Остання стадія життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу – ліквідація. Тобто підприємство перестає функціонувати та припиняє повністю свою діяльність. Ця стадія може тривати певний час, що, як правило, пов'язано з юридичними аспектами закриття та ліквідації.

Для більшої наочності побудуємо граф-схему стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу (рис. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, життєвий цикл підприємства має значний вплив на його формування, розвиток, діяльність, прибутковість та ефективність. Підприємства

Рис. 1. Граф-схема стадій життєвого циклу підприємств малого та середнього бізнесу

Примітка: пунктирною лінією показана низька ймовірність потрапляння підприємства в дану фазу життєвого циклу.

Джерело: авторська розробка

малого та середнього бізнесу також відчувають на собі вплив цього явища. Аналіз відповідних наукових джерел дав змогу зробити висновок, що життєвий цикл підприємств малого та середнього бізнесу – це період від прийняття рішення про створення суб'єкта господарювання на основі збору та аналізу відповідної інформації до повної юридичної ліквідації або реорганізації у складі нових підприємств із попередніми чи новими власниками.

На відміну від крупних та великих суб'єктів господарювання підприємства малого та середнього бізнесу проходять низку лише їм притаманних ста-

дій життєвого циклу. У статті нами наведено наше бачення стадій та послідовності й умов їх проходження. Дана розробка є основою для подальшої наукової роботи щодо побудови схеми фінансового забезпечення підприємств малого та середнього бізнесу залежно від стадій їхнього життєвого циклу. У цілому ж дане представлення є ґрунтовним та комплексним дослідженням щодо послідовності етапів розвитку підприємств малого та середнього бізнесу, яке позитивно вплине на ефективність їх господарювання за відповідного застосування та впровадження в практичну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление активами. Киев : Ника-Центр, 2000. 720 с.
2. Гудзь О.І. Аналізування сучасних підходів до сутності і структури життєвого циклу підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2011. № 714. С. 52–57.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент: экспресс-курс. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 496 с.
4. Матюшенко О.І. Життєвий цикл підприємства: сутність, моделі, оцінка. *Проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 82–91.
5. Матюшенко О.І. Проблематика підходів до визначення стадії життєвого циклу підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 262. С. 61–67.
6. Мильнер Б.З. Теория организации. Москва : ИНФРА-М, 2002. 558 с.
7. Adizes I. The Corporate Lifecycle. URL : http://www.adizes.com/corporate_lifecycle_overview.html (дата звернення: 22.02.2020).
8. Zahorsky D. Find Your Business Life Cycle. URL : <http://sbinformation.about.com/cs/marketing/a/a040603.htm> (дата звернення: 22.02.2020).

REFERENCES:

1. Blank I.A. (2000) *Upravlenie aktivami*. [Asset Management] Kiev: Nika-Tsentr. (in Russian).

2. Gudz` O.I. (2011) Analizuvannya suchasny`x pidkhodiv do sutnosti i struktury` zhy`ttyevogo cy`klu pidpry`yemstva. [Analyzing modern approaches to the essence and structure of the life cycle of the enterprise] *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". no. 714 : Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems*. pp. 52–57.

3. Kotler F. (2001) *Marketing menedzhment: Ekspres-kurs*. [Marketing Management: Express Course]/ Sank-Peterburg: Piter. (in Russian)

4. Matyushenko O.I. (2010) Zhy`ttyevy`j cy`kl pidpry`yemstva: sutnist`, modeli, ocinka. [The life cycle of the enterprise: nature, models, evaluation]. *Problems of economy*. no 4, pp. 82–91.

5. Matyushenko O.I. (2013) Problematy`ka pidxodiv do vy`znachennya stadiyi zhy`ttyevogo cy`klu pidpry`yemstva. [Problems of approaches to determining the stage of the life cycle of the enterprise]. *Culture of the peoples of the Black Sea*. no. 262, pp. 61–67.

6. Mil'ner B.Z. (2002) *Teoriya organizatsii*. [Organization theory] Moskva: INFRA-M. (in Russian)

7. Adizes I. The Corporate Lifecycle. URL: http://www.adizes.com/corporate_lifecycle_overview.html. (accessed 22 February 2020).

8. Zahorsky D. Find Your Business Life Cycle. URL: <http://sbinformation.about.com/cs/marketing/a/a040603.htm>. (accessed 22 February 2020).